

הקדמה ללימוד "מסילת ישרים"

ראשי פרקים

1. חשיבות לימוד ספר "מסילת ישרים" ע"פ גדולי התורה
2. משמעות הלימוד
3. עיון בדברי המחבר
א. מטרת החיבור
ב. יסוד החידוש במידות האדם
ג. חשיבות לימוד המידות בעיון
ד. טבע האדם במידות ביחס לתכונות אחרות
ה. יסוד החסידות
ו. דביקות בה'- ז. הסבר היסודות במידות
ח. הברייתא של ר' פנחס בן יאיר

1. חשיבות לימוד מסילת ישרים ע"פ גדולי התורה

ללימוד מסילת ישרים אנו מייחסים רובד מאד פשוט של הבנה, כיון שזהו ספר מידות, וספר מידות קוראים, בדרך כלל, בשביל ללמוד קצת מוסר ולהתחזק בדרך ארץ. אלא שספר מסילת ישרים אינו ספר ככל שאר הספרים. ספר זה טומן בתוכו הרבה מעבר לכך. כך גם ראינו בהתייחסותם של גדולי ישראל לספר זה.

לאחר שיצא הספר לאור¹ והגיע לידיו של הגר"א מוילנא, הוא הגדיר את הספר²: "אור חדש הופיע על פני תבל", ואמר, שאילו הרמח"ל היה בחיים היה הוא הולך ברגליו לקבל פניו. לקניית הספר הוא נתן דינר זהב, סכום רב באותם ימים, והיה חוזר על ספר זה פעמים רבות.

גם ר' חיים מוולוז'ין אמר לתלמידו ר' יוסף זונדל מסלנט זצ"ל³: "כל ספרי המוסר טוב ללמוד, אך ספר מסילת ישרים יהיה מנהלך". כלומר: ספר מסילת ישרים, מלבד היותו ספר מוסר רגיל, נותן גם הנהגה לחיים אמיתיים.

ר' ישראל מסלנט הגדיר את הענין במילים קצת שונות⁴: "כל ספרי המוסר מוכיחים לירא את ה', וספר מסילת ישרים מורה איך לירא את ה'". את המסקנה הזו ננסה להוכיח מחיבורו של הרמח"ל, וננסה, מתוך גישה זו, להעלות חידושים רוחניים.

על ענייני הקבלה שבספר מעיר לנו הרב ירוחם הלוי ממיר זצ"ל בספר "דעת תבונה ומוסר" (ח"א): "המשכיל בספרי החכם לוצאטו יראה שספר מסילת ישרים הוא ספר כולל מכל הספרים שחיבר, ויתכן שספרים וחיבורים שלמים שלו כלולים בשורות ספורות במסילת ישרים, ולו היה כותב בלשון של קבלה כגון: 'קליפות', 'סטרא אחרא', 'ביעור הרע', וכו' אז היינו מחליטים כולנו שכל הספר ועניינו הם עניני קבלה. גדולתו של מסילת ישרים הוא שהוריד העניינים וקרבו

¹ שנת ת"ק באמסטרדם.

² מופיע בהקדמת הר"י מאלצאן ל"דרך ה'", בספר "מסילות לדרך ה'".

³ מובא ב"אור ישראל" לר' נפתלי אמשטרדם, וילנא תר"ס.

⁴ תנועת המוסר חלק א'.

ללשונו, עד שבלמדנו אותו אנו מדמים שיש לנו שייכות בזה, ובאמת הלא עניין 'ביעור הרע' הוא מסודות היצירה שעליו סובב הפלפול של היצירה כולה".

2. משמעות הלימוד

העם היהודי בכל תולדותיו למד ולימד תורה. הפירוש הנפוץ למושג "תורה" הוא המוגדר כתורת הנגלה - תלמוד ופוסקים. משם נפתחים כל מעיינות תהום רבה, ועולמות של חידושים רבים, המחיים אותנו, מחדדים את שכלנו ומעמיקים את ידיעתנו בדברי מוסר, אגדות - סיפורים, מחשבה, הלכה, עיון, והכל כלול בששה סדרים, כמו שאמרו חז"ל: "מאי בבלי אייר יוחנן: בלולה במקרא בלולה במשנה בלולה בתלמוד" (סנהדרין כד ע"ב).

כשאנו מסתכלים על פשט הגמרא ועל מטרתה אנו רואים מגמה אחת עיקרית - הלכה פסוקה⁵, הדיונים במוסר הינם כ"מסיח לפי תומו". כלומר, תוך כדי לימוד ההלכה נאמרות לנו מימרות של מוסר ודרוש. העלעול במימרות אלו (לבד ממסכת אבות שכל כולה מוקדשת לדרך ארץ) אינו מספיק בכדי ללמוד על מידות האדם. כמו שאנו חיים את חיי ההלכה ויש לנו ש"ס שלם על כך, כך אנו צריכים שיהיו מסכתות שלימות על המידות.

זהו היסוד שהביא את הרמח"ל לדקדק בעניין תיקון המידות, עד אשר הוא נוגע בפרט הכי קטן ומורה הנהגות נקודתיות (על משמעות העיון נראה בע"ה בהמשך). ככל שנרבה בעבודה על המידות, נתגבר תנועת יראת השמים שבנו, וכך נרבה בע"ה תלמוד תורה ואהבת ה'⁶.

3. עיון בדברי המחבר

א. מטרת החיבור

אמר המחבר:

החבור הזה לא חברתיו ללמד לבני האדם את אשר לא ידעו, אלא להזכירם את הידוע להם כבר ומפרסם אצלם פרסום גדול. כי לא תמצא ברב דברי אלא דברים שרב בני האדם יודעים אותם ולא מסתפקים בהם כלל, אלא שכפי רב פרסומם וכנגד מזה שאמתם נלויה לכל, כך ההעלם מהם מצוי מאד והשכחה רבה. על כן אין התועלת הנלקט מזה הספר יוצא מן הקריאה בו פעם אחת, כי כבר אפשר שלא ימצא הקורא בשכלו חדושים אחר קריאתו שלא היו בו לפני קריאתו אלא מעט, אבל התועלת יצא מן החזרה עליו וההתמדה, כי יזכרו לו הדברים האלה הנשכחים מבני האדם בטבע, וישים אל לבו חובתו אשר הוא מתעלם ממנה.

(מסילת ישרים, הקדמת המחבר⁷)

למרות שכתבנו בשם הרב ירוחם הלוי ממיר, שכתביו של הרמח"ל הינם ברובם דברי קבלה, שהצליח להוריד אותם לקריאת הכלל, אעפ"כ אין מטרתו של הספר מסילת ישרים ברורה לעין כל. ע"פ פשט דברי הרמח"ל אנו מבינים, שמטרת חיבורו היא חזרה על דברים שכולם מכירים והפצתם בציבור הרחב, אלא שאנשים לא שמים לב ולא מייחסים לאותם דברים חשיבות

⁵ ולכן גם אנו תמיד מדברים על ש"ס ופוסקים.

⁶ במידה שישנו עיסוק בפרטי כל מצוה ומצוה, מדוע ייפקד מקומה של מצות יראת ה'?

⁷ כל הציטוטים במאמר זה הם מהקדמת המחבר, אלא אם כן צויין אחרת.

הקדמה ללימוד "מסילת ישרים"

כלשהי. בהבנה מעין זו ניתן לומר, שספר זה הוא ככל שאר הספרים, כיוון שבכדי לזכור כל ספר שנלמד, צריך לחזור עליו. אך כך הוא גם בש"ס ופוסקים וכל שאר הספרים, אשר את יסודותיהם אנו צריכים לזכור ולהפנים. כלומר: בראייה ראשונית, אין כל חידוש במסילת ישרים, אלא חזרה על דברים שכבר נלמדו.

אך לא כך הוא.

כי יזכרו לו הדברים האלה הנשכחים מבני אדם בטבע, וישים אל לבו חובתו אשר הוא מתעלם ממנה.

במשפט זה אנו רואים את יסודות הכתיבה של הרמח"ל בכל ספר מסילת ישרים. הפסוק שחוזר ומודגש ברוב ספריו של רמח"ל הוא: "יודעת היום והשבת אל לבבך כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד"⁸. מהות הפסוק היא ידיעת הנהגת ה' בצורה ברורה ומוחלטת, ולא באמונה בלבד, והדרך היחידה לידע את ה', היא ידיעת חכמת האמת (-קבלה)⁹. במשפט לעיל אנו רואים את הביטוי "וישים אל לבו", אך אין שמים על לב מהי משמעותו. נראה לומר, שבניגוד לכך שישנם דברים המתיישבים אל הלב וחודרים אל פנימיותו, ישנם דברים שהינם על הלב, החשובים במידה פחותה מחכמת האמת. הרמח"ל חוזר על הביטוי "הדברים האלה" מספר פעמים בהקדמה, שכן הפסוק הנרמז לנו באמירה זו: "והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך"¹⁰, מחדד את ההבדל בין דברים שעל הלב, ובין הדברים שחייבים להתיישב אל הלב.

בנוסף לכך, ניתן לראות בדברי הרמח"ל יסודות המופיעים כבר בספרות המוסר הקודמת לו, ואפשר שהוא מפנה את לומדיו לעיין בהם. לדוגמה: בביטוי "וישים אל לבו חובתו" מפנה הרמח"ל את הקורא (בדרך אסוציאטיבית) ישירות לספר "חובות הלבבות" של רבינו בחי"ל¹¹. כמו כן, לאופן בחינת הרמח"ל את הכוחות הטבעיים ניתן למצוא מקבילות בספרי המהר"ל¹², בהם הוא מדגיש רעיון זה ובונה על טבעים אלה תורות שלמות.

בהסתכלות זו אנו מגלים עולם חדש ומפתיע בסודות המידות, בעומקא דלבה של החסידות ופנימיות האדם. הספר כפשוטו, דן במידות שהאדם קונה בכדי להידבק בקב"ה (ע"פ הברייתא של ר' פנחס בן יאיר), אך בסודם נמצאים רזי תורה נפלאים, אשר משלימים לאדם את מהותו והתדבקותו עם קודשא בריך הוא. מכאן ברורה הסיבה, שצריך לחזור על ספר זה מספר פעמים, כיוון שרזי תורה מתגלים בזיכרון וליבון הדברים, בבירור לעומק, של כל שורה ושורה, ורק כך ניתן להגיע להשגות גדולות יותר ולדיבוק גדול יותר.

⁸ דברים ד', לט.

⁹ שערי רמח"ל (עמוד ע"ז בהוצאת ספריית): "הרי שחייבים לדעת בידעה ברורה ולא באמונה לבד, אלא בדברים המתיישבים על הלב כמו שאומר בפירוש "והשבת אל לבבך... מחכמת פשט התורה לא נוכל להבין את זאת... אם תאמר מן הסיפורים, פשיטא דאינה יוצאה... אין זה כי אם בחכמת האמת הזאת" (ראה שם), דעת תבונות (עמוד שמי"ט בהוצאת ספריית), "כללים מתוך ספר מלחמת משה", וכן בקל"ח פתחי חכמה פתח ב' (עמוד ט' בהוצאת ספריית).

¹⁰ דברים ו', ו.

¹¹ בשער חשבון הנפש פרק חמישי. עוד, הפסוק האחרון של פרק רביעי מופיע בהמשך ההקדמה אצלנו (ראה שם), וכן עניין פרק חמישי מתייחס לקטע הנ"ל.

¹² עיין לדוגמה "תפארת ישראל" פרקים ח', י"ג, כ"ד ועוד.

ב. יסוד החידוש במידות האדם

רוב אנשי השכל המהיר והפקחים החריפים ישימו רוב התבוננם והסתכלותם בדקות החכמות ועומק העיונים איש איש כפי נטיית שכלו וחשקו הטבעי.

על פני השטח, לימוד מידות נראה כדבר אינטגרלי מהחיים, אשר נלמד תוך כדי התהוות החיים עצמם, ולא מספרי מוסר וכיו"ב, אלא מהתנהגות חברתית נורמטיבית¹³. מי שיש בו יכולת ניתוח ופלפול, הבנת דבר מתוך דבר, התמודדות מול סוגיות קשות (לאו דווקא בגמרא אלא בכל תחום בהשכלה), יכולת העמקה בדברים, לכאורה לא צריך להתעכב בלימוד המידות כיוון שהוא לימוד פשטני. וכאן מחדש הרמח"ל חידוש עצום: לימוד המידות אינו חשוב רק כשלעצמו, אלא גם כערך לימודי השכלתי בו יכול האדם לפתח מוח דשליט על לבא, ולזכך את נשמתו יותר.

ג. השיבות לימוד בעיון המידות

אך מה שלא ירבו לעיין עליו הוא מפני רוב פרסום הדברים ופשיטותם אצלם שלא יראה להם צורך להוציא בעיונם זמן רב.

תפיסה זו של התעלמות מהתעסקות עם החיים האלוהיים שמעבר לשכל האנושי, היא תפיסה נוחה לאנשי המדע וההשכלה, שכן כל מה שאפשר לחקור - חוקרים: מתמטיקה, סטטיסטיקה, תרבויות, בע"ח, רפואה, פיסיקה ועוד. את חיי היומיום הטבעיים הם משאירים ללא אב ואם שיחקרו אותם, ואדרבה, מנסים לצאת נגד מי שיעשה זאת.

ישנן שתי גישות בהבנת תפיסה זו:

1. צריך לחקור את המודע ואת הידוע, אך את הלא נודע - אסור, כיוון שזוהי מציאות לא מוכרחת ואפילו מנוכרת, ואולי גם אינה קיימת. לכן אין טעם להתעסק עם עולם שאין לו "מדע מדויק" (שכן לא יתקבלו לעולם תוצאות מדויקות וברורות).

2. את הפיסיקה צריך לחקור, את החיים צריך לחיות. זוהי תפיסה רווחת יותר בעולם, שכן בתקופתו של הרמח"ל העולם היה זקוק לאמונה, והיה תלוי בחסדי האל. כמו כן, טבע האדם הוא לחקור את מה שהוא אינו יודע (כלומר: חוסר מידע שיש בו והוא רוצה להשלים), וכיוון שישנם דברים הנראים לו טבועים באישיותו איננו צריך ללמדם (לדוגמה: המידות).

הרמח"ל יוצא נגד תפיסה זו וטוען בכל תוקף, שאת חיי האדם בטבעו צריך לחקור¹⁴.

התעמקות בלימוד המידות דורשת אומץ רב, השכלה יתירה, הבנה עמוקה, נפש מבינה ולב רוצה. עיון המידות מקנה לאדם לב טהור, הבנה לעומק מעשיו עם השלכות על נפשו ועל כלל ישראל.

כמו שאדם לומד בעיון את היחס בין בית דין של שלשה הדיוטות לבין אחד מומחה ואת כל ההשלכות הנובעות מכך, כך צריך הוא להתעסק ביחס בין טהרת המחשבה לטהרת המעשה¹⁵, ובכך ייצור תורה שלימה של חקירה ומוסר, של דרך ארץ במשמעותה העמוקה של המלה "תורה".

¹³ זו תפיסה הרווחת במקומותינו הטוענת שהתנהגות נורמטיבית וטבעית הינה יוצאת דופן ונעלית יותר ממוסר אלוהי.

¹⁴ ראה מה שהזכרתי לעיל בעניין "והשבת אל לבבך".

¹⁵ שמופיע בספר במידת הטהרה.

ד. טבע האדם במידות ביחס לתכונות אחרות

ראה כי אין דברי החסידות ועניני היראה והאהבה וטהרת הלב דברים מוטבעים באדם אלא ודאי שצריכים לאמצעים כדי לקנותם.

ע"פ התפיסה שרווחה בעולם בעבר (גם בתקופתו של הרמח"ל), טבע האדם מורכב מארבעה יסודות: מים, אש, עפר ורוח. בכל אחד מיסודות אלו מורכבים תכונותיו של האדם, וטבעו האישי. לדוגמה: אדם שכועס יוצר תכונה אשר מקורה מיסוד האש, וכן בשאר התכונות. בעיון מעמיק, טבע האדם בנוי משני טבעים - טבע קיים וטבע נרכש:

את הטבע הקיים אנו רואים אצל כל אדם: רעב, צמא, שינה, קימה וכדו'. דברים אלו מולדים בכל בן-אנוש, אך גם בבהמות - "ומותר האדם מן הבהמה אין"¹⁶. כלומר: ללא המידות אדם שווה לבהמה ואולי לפחות ממנה, שכן לבהמה אין אפילו פוטנציאל להיות יותר ממה שהיא בטבעה, ואילו לאדם יש אפשרות להתרומם. הטבע הנרכש לא קיים אצל מי שלא רכש אותו. ניתוב נכון של תכונות כמו כעס, שמחה וכדו' יביא לשליטה על הרגשות, ליכולת לקבוע מתי לשמוח ומתי לכעוס¹⁷. כיוון שמדובר בטבע נרכש, ממילא אדם צריך ללמוד ולהעמיק ולסגל לעצמו טבע זה. עיון במידות יביא את האדם לטבעו המושלם ויחבר בכך את שני חלקי הטבע¹⁸.

ה. יסוד החסידות¹⁹

אך מעטים יהיו מן המין הזה אשר יקבעו עיון ולימוד על עניני שלימות העבודה... ועל כל שאר חלקי החסידות... ראה כי אין דברי החסידות... דברים מוטבעים באדם.

ע"פ חיבורו של הרמח"ל נראה, שהוא משתמש במושג "חסידות" לשם כולל של כל חלקי שלימות האדם²⁰. מדוע, אם כן, נקראו כל המידות בשם "חסידות"? לכאורה היה לו לכתוב "כל חלקי המידות" וכיו"ב, כיוון שכל ספרו מדבר בענייני מידות, א"כ מהו עניין החסידות כאן?

את התשובה לכך נוכל לקבל מעיון במסכת אבות²¹. בפ"ב מ"ח אומר ר' יוחנן בן זכאי על תלמידו "ר' יוסי הכהן - חסיד", ובפ"ה מ"י נאמר: "ארבע מדות באדם... שלי שלך ושלך שלך - חסיד", כלומר: התנהגות שלפנים משורת הדין. ישנה השוואה ברורה בין הרשע לבין החסיד²² (לא כשאר מקומות שהרשע מקביל לצדיק). החסיד נתפס כאן כאדם בעל מידות טובות, בעל הנהגות שמתאימות לכל אדם. א"כ המושג חסידות הינו בירור וזיכוך המושג "עבודת ה'", באופן שאינו מסיר את העול מכל אחד ואחד אך ממקד אותו לאהבת ה' ויראתו ולתקון המידות וזוהי החסידות שאדם צריך לקנות לעצמו.

¹⁶ קהלת ג', יט.

¹⁷ ראה לדוגמה קהלת ג'.

¹⁸ שני חלקים אלו קיימים במישור המעשי. המהר"ל בספר "תפארת ישראל" (פרקים ח', י"ג, כ"ד ועוד) מתאר שני חלקים של הטבע: טבע אנושי וטבע אלוהי. יודגש, שהטבע הקיים והטבע הנרכש כלולים בהגדרת הטבע האנושי.

¹⁹ יודגש, שאין הכוונה, כמובן, לתנועת החסידות מיסוד הבעש"ט.

²⁰ במסילת ישרים סדר ויכוח מציג הרמח"ל ויכוח בין החכם ובין החסיד, מה שמראה לנו גם כן על חשיבות החסידות בספר זה.

²¹ מסכת העוסקת בעיקרה במידות ובדרך ארץ, וברצון האדם להתקרב אל הקב"ה.

²² "...שלי שלך ושלך שלך - חסיד. שלך שלי ושלי שלי - רשע" (שם).

אך הכוונה האמיתית המצויה בחסידים אשר מרחו והשתדלו להשיגה הוא שיהיה האדם עובד רק למען כבודו של האדון ב"ה יגדל וירבה²³.

יסוד החסידות הוא עבודה בכוונה יחידה למען כבוד ה', כל מטרתו לשם שמים, אין לו שום הנאה כלל (גשמית או רוחנית), אלא לרצות את בוראו²⁴. כמו שאשה תבקש מבעלה לעשות למענה דבר, והבעל ישמח שיכול לעזור לה, ויעשה את בקשתה בצורה הטובה ביותר שאפשר שתיעשה, כך אנו עם בוראנו. וכיוון שהאדם מתנהג עם הבריות לפנים משורת הדין, בדרכי החסידות, כך גם עם הקב"ה אנו צריכים להתנהג לפנים משורת הדין²⁵.

נראה, שמקורו של הרמח"ל הוא בדברי האר"י הקדוש בשער המצוות, הכותב שכל הרוצה לעשות נחת רוח ליוצרו, צריך לכוון בתפילתו ובמצוותיו (לתקן את האצילות): "כי יכוון האדם שאינו עושה אותה המצוה כעבד המשמש את רבו ע"מ לקבל פרס, אלא כבן שכל כוונתו לעשות נחת רוח לאביו שבשמים", ומוסיף: "מי שרוצה להיות חסיד צריך לנהוג (במצוות. י"ק) חומרות יתירות אע"פ שאינו מחויב בהם כפי הדין", כלומר: לפנים משורת הדין במצוות ה'. הרמח"ל בונה את יסוד החסידות על דברים אלו - עשיית נחת רוח לבורא עולם, החמרה במצוות ה', אהבתו ויראתו.

ו. דביקות בה'

אם לא נשתדל לקבוע אותה בלבבנו... מאין יבוא הדבקות וההתלהטות בנפשותנו... אם לא נשעה אל גדולתו ואל רוממותו אשר יוליד בלבנו הדבקות הזוה.

תכלית החסידות ולימוד המידות, כמו שזכר, הוא בכדי להגיע לשלימות האדם והתדבקותו בקב"ה. מהי דביקות זו? איך מגיעים לדביקות זו?

הרמח"ל עונה לנו על שתי שאלות אלו, וכותב במילים מצומצמות את רעיון הדביקות:

איך תטהר מחשבתנו אם לא נשתדל לנקותה מן המומין שנטייל בה הטבע הגופני.

טהרת המחשבה היא ביטול המציאות מול ה' יתברך. אדם ששקוע במציאות הטבעית של העולם הזה ללא כל חיבור למציאות הבורא, וכל כולו עסוק וטרוד בהבלי העולם הזה, פוגם במחשבתו. שכן המחשבה היא דבר שכלי, וניתוקה מהשכל וחיבורה לגשם, יוצר פגם בעולם השכלי. נמצא איפוא, שביטול והשתחררות המחשבה מהמציאות הטבעית הוא השלב הראשוני בדרך לדביקות.

והמדות כולם הצריכות כל כך תיקון והישרה מי יישרם וכו' יתקנם אם לא נשים לב עליהם ולא נדקדק בדבר דדוק גדול?

באדם עצמו קיימים שני טבעים, שכל אחד פועל לפי אופיו המיוחד: הטבע האנושי והטבע השכלי. את הטבע האנושי שהוא עולם הגשם, המעשה והדיבור, אנו צריכים להעלות אל הטבע השכלי שהוא הסדר האלוהי, הסדר העל טבעי, בכדי שטבע זה יבוא לתיקונו ולסדרו. כל סטייה מסדר זה היא פגיעה ישירה בסדר העולם (קרי - אי קיום המצוות מכר את האיזון והסדר שקיים

²³ מסילת ישרים סדר ויכוח, בביאור חלקי החסידות, עמוד קס"ו בהוצאת מכון אופק, ירושלים תשנ"ו.

²⁴ בספר "תקנת הישיבה" מתנה הרמח"ל תנאים בלימוד התורה. תנאי ד' הוא: "שלא יהיה הלימוד הזה לא ע"מ לקבל פרס, בשום צד ציפוי שכר, או לשום מחשבה ופניה אחרת חלילה, כי אם רק לתיקון השכינה הקדושה, ולתיקון כל ישראל עם ה' לעשות נחת רוח ליוצרים, ולא יהיה להם שכר מזה, כי אם לזכות לעשות עוד תיקונים כאלה וכאלה, ליחוד קו"ש ולתיקון כל ישראל".

²⁵ וכמו שהוא מתנהג איתנו לפנים משורת הדין.

הקדמה ללימוד "מסילת ישרים"

בעולם האמת), בבחינת "לא תסור... ימין ושמאל"²⁶, כלומר תיקון והיִשָּׁרָה (בחינת ימין ושמאל) של המידות כדי שיגיעו לסדרן הנכון.

דביקות בה' היא תהליך ארוך של ביטול המציאות מול הקב"ה, תיקון ויישור המידות, תשוקה רצונית, ובראש - קיום מצוות עשה ולא תעשה (בשביל הסדר האלוהי). תכלית הדביקות בה' היא רוח הקודש ותחיית המתים, המדריגות שמביא הרמח"ל בסוף הספר. בדרגאות זו של אמת בשלבים ניתן להוריד מאיתנו את כל הקליפות העוטפות אותנו עד אשר נגלה פני אמת.

ז. הסבר היסודות במידות

בסוף ההקדמה מביא הרמח"ל את ענייני המידות בקיצור (את העיקריים ביותר: אהבה, יראה וכו'). את הספר מסילת ישרים הוא מבסס על הפסוק בדברים (י', יב): "ועתה ישראל מה ה' אלהיך שאל מעמך כי אם ליראה את ה' אלהיך ללכת בכל דרכיו ולאהבה אתו ולעבד את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך". בפסוק זה כלולים כל יסודות החסידות וכל הדרכים להגיע אל הקב"ה. ובפרטות: יראה - זוהי יראת הרוממות, כלומר: לפחד ולהתבושש מלפני המלך בכל מעשה שעושה. ההליכה בדרכיו - הליכה ישרה ללא סטייה מהדרך, יושר ותיקון שאר המידות הכתובות בספר. אהבה - לעשות נחת רוח לבוראו להצטער יחד עם האחר בחסרונו. שלימות הלב - העבודה צריכה להיות בטוהר הכוונה, בכל הלב (גם יצר הרע). שמירת המצוות²⁷ - בכל דקדוקיהן, וע"פ האר"י הקדוש גם החמרה שלפנים משורת הדין.

את היסודות האלה כותב הרמח"ל בסוף ההקדמה כדי לחבר אותנו ישירות לספר עצמו²⁸. ולאחר שהוא כותב מעט מכל דבר, מיד נמשך האדם לעיין בתוך הספר ובשאר המידות וללומדם בעיון רב "בהתבוננות ובהסתכלות"²⁹ ולהתחיל במלאכה עצמה.

ח. הברייתא של ר' פנחס בן יאיר

אמר רבי פנחס בן יאיר: תורה מביאה לידי זהירות, זהירות מביאה לידי זריזות, זריזות מביאה לידי נקיות, נקיות מביאה לידי פרישות, פרישות מביאה לידי טהרה, טהרה מביאה לידי חסידות, חסידות מביאה לידי ענוה, ענוה מביאה לידי יראת חטא, יראת חטא מביאה לידי קדושה, קדושה מביאה לידי רוח הקודש, רוח הקודש מביאה לידי תחיית המתים.

(עבודה זרה כ ע"ב)

על ברייתא זו ועל הדרגאות הכתובה בה בונה הרמח"ל את כל ספרו. דרכו של אדם צריכה להתחיל מנקודת מוצא כלשהי, והרמח"ל מתחיל אותה דווקא בביאור כלל חובת האדם בעולמו, כלומר: אם אדם יודע מה מטרתו בחיים, יש לו דרך בה הוא ילך, ואותה דרך נסללת ע"י ברייתא זו, עד לרוח הקודש ולתחיית המתים.

גם בעבודה על כל מידה קיימים מספר שלבים. בראשית התיקון יש לברר את המטרה, כלומר: הגדרת המידה ויעדה ומה יקרה לאדם אם יתקן מידה זו. לאחר מכן הוא מפרק את המידה לגורמים, ובכך ניתן להגיע ליעד ע"י יישומו של כל פרט ופרט. השלמת כל הפרטים היא השגת המידה השלימה. לאחר מכן מגדיר הרמח"ל את דרך קניית המידה, כלומר: באיזה מן

²⁶ דברים י"ז, י"א.

²⁷ המשך הפסוק המבואר: "לשמר את מצות ה' ואת חקתיו אשר אנכי מצוך היום לטוב לך" (שם שם, יג).

²⁸ למעשה, לימוד ההקדמה הוא כבר תחילת העבודה.

²⁹ בינה והסתכלות הן ע"י המוח והן ע"י הלב.

גולות ח

החלקים הללו כדאי להתחיל ובאיזה אופן. לאחר מכן, מה יש/אין למפסיד מידה זו, כלומר: לזה אשר לא מתקן את המידה.

ובעה"י ע"י עבודה בהתאמצות, נגיע כולנו לרוח הקודש ולתחיית המתים.